

SAHRA'NIN BATISINDA TARİHSEL GERİLİM VE ÇOK BOYUTLU DİPLOMASİ

DR. VOLKAN İPEK

Öğretim Üyesi YEDİTEPE ÜNİ.

“

Başlangıçtaki ve günümüzdeki süreçlerde Batı Sahra sorusunda akla gelen en baskın aktör kuşkusuz Fas'tı. 1956 yılında Fransa'dan ve İspanya'dan bağımsızlığını ilan eden Fas, bağımsızlık mücadelesinin en önemli kolu olan İstiklal Partisi'nin lideri ve ülkenin ilk Başbakanı Allal el-Fassi'nin "Büyük Fas" planıyla Batı Sahra'da etkili olmaya başladı.

”

Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin son on beş yılda yaşadığı en önemli sosyal hareket kuşkusuz Arap Baharı'ydı. Bu ülkelerdeki halkların daha fazla demokrasi, ekonomik refah ve garanti altına alınmış insan hakları için başlattıkları toplu kampanya kısa zaman içinde bir ayaklanmaya veya devrime dönüştü. Tunus, Libya, Mısır, Suriye,

Yemen Arap Baharı'ndan devrimsel olarak etkilenip bürokratik yapılarını ve liderlerini değiştirirken Ürdün, Lübnan, Umman, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir ve Fas, Arap Baharı'nı devletin uzlaşmacı tutumlarının devreye girerek karşıladığı ayaklanmalar olarak geçirdi. Arap Baharı'nı ayaklanma olarak geçiren ülkelerde bürokratik yapı bozulmadı, liderler en azından süreç boyunca güçlerini korumaya devam ettiler. Baharın özellikle getirdiği demokratik kültür ve bilinçlenme, bahardan sonra bu ülkelerde halkların zaman zaman başka taleplerde bulunmasını sağlasa da asla bir devrimsel niteliğe bürünmedi.

FAS VE BATI SAHRA SORUNU: TARİHSEL GEÇMİŞ VE ETKİLİ AKTÖRLER

Arap Baharı'nın devrimsel niteliğe dönüşmediği ülkelerden biri de Fas'tı. 1 Temmuz 2011 tarihindeki referandumla yürürlüğe konan 2011 Anayasası, Fas'ın Arap Baharı'nı devrime dönüşmeden geçirmesinde başrolü oynadı. 2011 Anayasası, Fas halkını her anlamda olumlu etkilemişse de önemli bir konuyla ilgili öngörülen somut adımlar henüz atılmadı. Bu konu Fas'ın bağımsızlık ilan ettiği 1956 yılından itibaren ülke gündeminde tutulan Batı Sahra bölgesinin geleceğiydi. Ülkenin güneyinde yer alan Batı Sahra, Fas devleti tarafından her zaman bir Fas toprağı olarak görüldü ve Batı Sahra'da yaşayan ve kendilerini Sahravi olarak tanımlayan Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti (SADC) vatandaşları ise Fas devleti tarafından

Faslı olarak anılmaya devam ettiler. Batı Sahra bölgesi toprakları üzerinde yaşayan nüfusu Sahravilik ve Faslılık arasında bırakan bu konu günümüzde Batı Sahra sorunu olarak karşımıza çıktı. Batı Sahra sorununun başlangıç noktasıyla günümüzde ulaştığı noktadaki güvenlik boyutu aktör sayısı bakımından farklılıklar gösterdi. 1975 yılında Birleşmiş Milletlerin (BM) Sahravilerin kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi yönünde referanduma gitmesi yönünde verdiği kararlarla başlayan süreçte Fas, Moritanya ve İspanya sorunun ilk aktörleriydiler. Sahraviler 1979 yılından itibaren Cezayir'deki mülteci kamplarına gitmeye başladıklarından beri ise Ce-

zayir, Batı Sahra sorununda yeni bir aktör olarak ortaya çıktı. Günümüzde ise pek çok Latin Amerika ve Afrika ülkesinin yanında, özellikle Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve bu ülkelerdeki sivil toplum örgütleri Batı Sahra sorununun güvenlik boyutundaki yeni aktörler oldular.

Başlangıçtaki ve günümüzdeki süreçlerde Batı Sahra sorununda aklara gelen en baskın aktör kuşkusuz Fas'tı. 1956 yılında Fransa'dan ve İspanya'dan bağımsızlığını ilan eden Fas, bağımsızlık mücadelesinin en önemli kolu olan İstiklal Partisi'nin lideri ve ülkenin ilk Başbakanı Allal el-Fassi'nin "Büyük Fas" planıyla Batı Sahra'da etkili

olmaya başladı. Fassi'nin planına göre doğuda Tinduf şehri, güneyde ise Senegal Nehri'ne kadar olan tüm bölge Fas toprakları içinde sayılmaydı. Bölgedeki toprakların kullanım hakkına sahip İspanya'nın yanında, Büyük Fas Planı doğal olarak Senegal Nehri'nin kuzeyinde kalan Moritanya'yı Batı Sahra sorununun ikinci aktörü yaptı. Fas Moritanya'nın 1960 yılında elde ettiği bağımsızlığı tanımayı reddetti, 1963 yılında Cezayir'le Tinduf şehrini Fas sınırlarına çekmek için Kum Savaşı'na girdi. Planı gerçekleştirmek için bölgedeki ülkelerin egemenliğini tanımayı reddeden Fas'a karşı Batı Sahra bölgesinin güvenliğini sağlamak amacıyla 10 Mayıs 1973 tarihinde Sa-

guia el-Hamra ve Rio de Oro'nun Kurtuluşu Halk Cephesi (Polisairo) kuruldu ve o tarihten itibaren bölgenin bağımsızlığı için Fas'la çatışmaya başladı. Polisairo'nun yeni bir aktör olarak ortaya çıkması Batı Sahra sorununu derinleştirdi. 1975 yılından itibaren Moritanya, Cezayir ve Polisairo, Fas'ın karşısında yer aldılar. Bu ülkelerden Moritanya, Fassi'nin planına karşı güvenlik oluşturmak için Batı Sahra'ya asker gönderdi ve Polisairo ile iş birliği yaptı. Fas, İspanya'dan bağımsızlığını kazandıktan sonra Batı Sahra bölgesini kendine bağlamak ve Batı Sahra sorunuyla ilgili tüm yetkiyi kendinde toplamak amacıyla 6 Kasım 1975 tarihinde Kral II. Hasan'ın organizasyonunda Yeşil Yürüyüş'ü gerçekleştirdi. 350.000 Faslı'nın kuzeyden bölgeye doğru hareket ettiği Yeşil Yürüyüş'te amaç, Fas'ın Batı Sahra konusuyla ilgili en yetkili aktör olduğunu tüm dünyaya göstermekti. Bu anlamda Yeşil Yürüyüş BM'nin 1975 yılında verdiği bölge halkının kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi kararının da tanınmaması anlamına geliyordu.

Yeşil Yürüyüş, 27 Şubat 1976 tarihinde Batı Sahra bölgesinde Fas'tan bağımsız olduğunu iddia eden Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti'nin (SADC) kurulmasına engel olamadı. Yine de Kral II. Hasan pes etmedi.

Ne var ki Yeşil Yürüyüş, 27 Şubat 1976 tarihinde Batı Sahra bölgesinde Fas'tan bağımsız olduğunu iddia eden Sahra Arap Demo-

kratik Cumhuriyeti'nin (SADC) kurulmasına engel olamadı. Yine de Kral II. Hasan pes etmedi. SADC halkının Fas'a olan bağlılığını arttırmak için 12 Ocak 1978 tarihinde 292 milyon dolarlık bir Sahra Kalkınma Programı hazırlandı. Bu planla birlikte Kral II. Hasan Batı Sahra'daki halka Layun şehrinde 630 milyon dolarlık bir, Bujdur ve Dahla şehirlerinde ise her biri 42 şer milyon dolarlık olmak üzere toplam üç liman inşa etme sözü verdi. Ne var ki bu proje kendilerini Sahra olarak gören Batı Sahra nüfusunu SADC'ı feshedip Batı Sahra'nın Fas'ta kalması konusunda ikna edemedi. 1979 yılından sonra Polisairo Fas'ın SADC üzerindeki etkisini kırmak ve SADC'ın bağımsızlığını korumak için Cezayir'in ekonomik desteğini almaya başladı. Cezayir'in Polisairo'yu desteklemesinin ardında bölgedeki fosfat kaynaklarını kendine çekmek ve Batı Sahra'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) kadar uzanan bir petrol boru hattı inşa edip petrol ticaretiyle bölgede yükselen bir güç olmak vardı. Fas ise Batı Sahra bölgesinin kimlikel olarak kendine ait olduğu iddialarının yanında ne bölgedeki fosfatı Cezayir'e bırakmak ne de böyle bir petrol ticaretiyle Cezayir'in bölgede yükselen güç olmasını istiyordu. Bu arada Moritanya SADC'ın egemenliğine saygı duyduğu için 1979 yılında Batı Sahra bölgesindeki askerlerini çekti.

Kral II. Hasan 1981 yılında itibaren Cezayir'in Polisairo'ya desteğini kesmek ve bölgede yaşayan halkın Cezayir'deki kamplara göç etmesini önlemek için ülkenin batısından kuzeyine kadar 2.800 kilometrelik bir duvar inşaatı başlattı. Bunun

yanında 1978-1981 yılları arasında Fransa'dan, Avusturya'dan, Güney Afrika'dan ve Amerika Birleşik Devletleri'nden Polisairo ile olan mücadelesinde kullanmak üzere önemli miktarda silah satın alan Kral II. Hasan Batı Sahra bölgesini öyle sahipleniyordu ki Afrika Birliği, SADC'ı 1984 yılında resmî üye olarak kabul ettiğinde Fas tepki olarak kuruluştaki üyeliğini sonlandırdı. Fas ve Polisairo, SADC'ın üzerinde nüfuz sağlamak adına 1975 yılından 1991 yılındaki karşılıklı ateşkese kadar şiddetli çatışmalar yaşadı. On altı yıl süren ve toplam 20.000 kişinin hayatını kaybettiği çatışmalardan sonra Fas, Polisairo'nun silah bırakması karşılığında Batı Sahra'dan Cezayir'e mülteci göçüne izin verdi. Bu anlaşmayla 100.000 Batı Sahralı, Cezayir'in Tinduf şehrindeki mülteci kamplarına yerleşti. Ateşkesin imzalandığı yıl aynı zamanda BM Batı Sahra Barış Gücü (MINURSO) ateşkese gözlemlenmek üzere bölgeye geldi. Ancak Cezayir'in ateşkesten sonra Polisairo'ya desteğinin devam etmesi Fas'la Cezayir'in aralarının asla tam olarak düzelmemesine neden oldu. Kral II. Hasan Cezayir'e tepki olarak 1994 yılında ülkesinin kara sınırını Cezayir'e kapattı. İki ülkenin kara sınırı o günden bugüne kapalı kaldı. Fas'la karayolu üzerinden ticaret üzerinden önemli gelir sağlayan Cezayir ise Fas'a tepki olarak Polisairo'ya destek vermeye devam etti. 1991 yılındaki ateşkesten sonra Polisairo'nun ve Cezayir'in desteklediği SADC halkı başta Fas olmak üzere tüm dünyanın kabul edeceği tam bağımsızlık için 1999 yılında Fas'a karşı Birinci İntifada olarak görülen hareketi başlattı.

“

Çatışmaların yoğunlaşması üzerine BM, Sahravi halkının kendi geleceğini bir referandumla belirlemesi yönündeki Baker Planı'nı uygulamaya karar verdi ancak bu plan Fas tarafından kabul edilmedi ve Birinci İntifada'nın uzamasına yol açtı.

”

BATI SAHRA'DA İNTİFADA SÜREÇLERİ VE TEPKİLER

Çatışmaların yoğunlaşması üzerine BM, Sahravi halkının kendi geleceğini bir referandumla belirlemesi yönündeki Baker Planı'nı uygulamaya karar verdi ancak bu plan Fas tarafından kabul edilmedi ve Birinci İntifada'nın uzamasına yol açtı. Fas'ın ve BM'nin çatışmaların daha fazla uzamaması için araya girmesiyle 2004 yılında sona eren Birinci İntifada'dan sonra 2005 yılında başlayan İkinci İntifada 2010 yılında Gdeim İzik bölgesinde bir Sahravi ayaklanmasına dönüştü. 6500 Sahravi'nin katıldığı bu ayaklanma Fas Ordusu tarafından bastırıldı. Fas bir daha böyle bir ayaklanmanın oluşmasını önlemek için 2006 yılında Sahra için Kraliyet Danışma Konseyi kurdu ve sorunu çözmek için bir plan oluşturdu. Ancak bu da Sahravileri sakinleştirmede. Arap Baharı'nı fırsat bilen Sahraviler bu sefer de 26 Şubat 2011 tarihinde Dahla'da yeni bir ayaklanma başlattılar. 2011 Anayasasıyla birlikte Fas'ta atılan ve özellikle kralın bazı yetkilerini sınırlayan demokratik adımların ışığında dünyada pek çok ülke Fas'ın sonunda Birleşmiş Milletlerin 1975 yılında

verdiği kararı tanıyacağını ve Batı Sahra ile ilgili bir referanduma gideceği düşüncesini taşıdılar. Ancak Fas, Batı Sahra'nın kendi toprağı olduğu iddialarını sürdürüp böyle bir referanduma gitmeyi reddetmeye devam edince soruna yeni aktörler eklendi.

1975 yılından beri Fas'la araları bozuk olan Cezayir'in ve Moritanya'nın yanına 2011'den bu yana birçok Afrika Birliği ülkeleri, Avrupa Birliği ülkeleri, İspanya başta olmak üzere pek çok Avrupalı sivil toplum kuruluşuyla çeşitli Latin Amerika ülkeleri Batı Sahra sorununda SADC'ın tarafında olmaya başladılar. Bu aktörler Batı Sahra'da yeni bir referandumun gerçekleşmesi yönünde bildirimler sundular ve Fas'ı Birleşmiş Milletler kararına uymamakla suçladılar. 27 Mart 2015 tarihinde Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyinin 496. toplantısında yayımladığı bildiriyle birliğin Batı Sahra konusunda sadece Birleşmiş Milletler kararlarını muhatap alacağı, Batı Sahra halkının kendi geleceğini tayin konusunda haklı olduğu ve Afrika Birliği İnsan Hakları Komisyonunun Sahravilerin yaşadığı mülteci kamplarına giderek gözlemler yapacağını belirtti. Her ne kadar Fas Kralı VI. Muhammed, 7 Kasım 2015 tarihinde Yeşil Yürüyüş'ün kırkıncı yılına atfen yaptığı konuşmada Batı Sahra'ya yönelik ekonomik atılım projelerinin yolda olduğunu ve Batı Sahra'yı Fas'ın enerji üssü yapacağını belirtmişse de bunların hiçbiri Fas'a yönelik tepkilerin azalmasında rol oynamadı. SADC Cumhurbaşkanı ve Polisairo Cephesi Genel Sekreteri Muhamed Abdelaziz ise 13 Kasım 2015 tarihli bir konuşmasında

Fas'ın Batı Sahra sorununa yönelik tüm çözümleri reddetmesinin sadece Akdeniz'i değil aynı zamanda tüm Afrika'yı tehdit ettiğini öne sürdü. Aynı tarihlerde İspanya'da gerçekleştirilen Avrupa Sahravi toplumu dayanışma Konferansı'na (EUCOCO) ise Latin Amerika'dan ve Afrika'dan pek çok temsilci katıldı ve Fas'ın Sahravilerin kendi geleceklerini belirleme özgürlüğünü Sahravilere vermesi gerektiğinin altını çizdiler. Bu konferanstan bir hafta sonra ise Güney Afrika Kültür Bakanı Mathi Mthethwa SADC'ın Tinduf'taki yönetim binasını ziyaret ederek ülkesiyle SADR arasında bir iş birliği anlaşması imzaladı.

Batı Sahra ile ilgili bir referanduma olan destek Afrika ile sınırlı kal-

madı. Bazı Latin Amerika ülkeleri bu referandumun bir an önce yapılması gerektiğini düşündüler. Bu arada yine bazı Latin Amerika ülkeleri SADC ile karılıklı anlaşmalar da imzaladılar. SADC'nin Cezayir Büyükelçisi İbrahim Ghali, Ekvador'un Cezayir'deki Ekvador Büyükelçisi Jose Rafel Serrano Hermera ile görüşmüş ve karşılıklı kültürel anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmadan sonra Ekvador, Peru, Meksika ve Küba SADC'a referandum konusunda destek verdiğini açıkladılar. Bunun yanında Malta 2015 yılının sonlarına doğru Fas'ın Batı Sahra üstünde hak iddia ederek Afrika'daki dekolonizasyonun tamamlanmasında engel oluşturduğunu iddia etti. Malta'nın bu iddiası İsveç ve Danimarka tarafından da paylaşıldı.

Afrika Birliği ise yine aynı dönemlerde yayınladığı bir bildiriye Fas'ın işgal ettiği Batı Sahra toprakları üzerinde fosfat arama işlemlerinin yasal olmadığını dile getirdi. SADC'nin askerî gücü Sahra Halk Ordusu Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da düzenlenen Kuzey Afrika Bölgesel Kapasite toplantısına Libya'nın, Mısır'ın, Cezayir'in ve Tunus'un yanında davet edildi. Batı Sahra bölgesindeki egemenliğine ve SADC'ı destekleyen tüm bu hareketlere karşı da Fas MINURSO Temsilcisi Christopher Ross'a kendisini bir daha Batı Sahra bölgesinde görmek istemediğini ilettiler. Uluslararası toplum tarafından oldukça sert karşılanan bu hareket üzerine Avrupa Birliği, Fas ile imzalamayı düşündüğü tarım anlaşmasını askıya aldı. 2018

yılında BM Güvenlik Konseyi, Fas, Cezayir ve Polisairo arasında yeni bir barış görüşmelerine başlanacağını duyursa da Fas'ın Batı Sahra toprakları üzerinde bir referandum gitmeyi reddetmesi gerginliği azaltmadı. Kral VI. Muhammed'in verdiği bir karar ile Fas'ın 1984 yılında ayrıldığı Afrika Birliğine 2018 yılında geri dönmesi en azından Afrika ülkelerinin SADC'a olan desteğini azaltmadı. Afrika Birliği üyelerinden Liberya, 10 Mart 2020 tarihinde Liberya'nın Dahla'da bir konsolosluk açıp SADC'ı tanıyan onuncu Afrika ülkesi olduğunu gösterdi. Fas'ın Batı Sahra üzerindeki haklarının aleyhine gelişen tüm bu uluslararası yapı, 2020 tarihinde yeni bir boyut kazandı. ABD'nin önceki Başkanı Donald Trump, 2020 yılının sonuna doğru Fas'ın İsrail ile olan ilişkilerini düzeltmesi karşılığında ülkesinin Batı Sahra'daki haklarını tanıyacağını açıklamadı. İsrail ile ilişkilerini düzelten Fas'a bir destek de 2022 yılının Mart ayında İspanya'dan geldi. İspanya, Fas'ta bulunan Ceuta ve Melilla şehirlerine Fas'tan gelen göçün önlenmesi karşılığında Batı Sahra'da Fas'ı destekleyeceğini duyurdu. Bu arada Fas'ın kendisiyle ilişkilerini düzeltmeye başladığını gören İsrail ise Fas'a Polisairo ile mücadele konusunda destek olacağını söyledi. Tüm bunların sonunda, İspanya'ya göre Batı Sahra'nın yaklaşık %20 ile 25'lik bir bölgesini kontrol eden Polisairo, Batı Sahra'nın kendisine ait olduğunu düşünen Fas ve Batı Sahra üzerinden ekonomik çıkarlar peşinde koşan Cezayir, yakın zamanda tam bir anlaşmaya varamayacaklar gibi durmaktadır. ■